

Vuurtoeren De Ven

door Peter Kouwenhoven

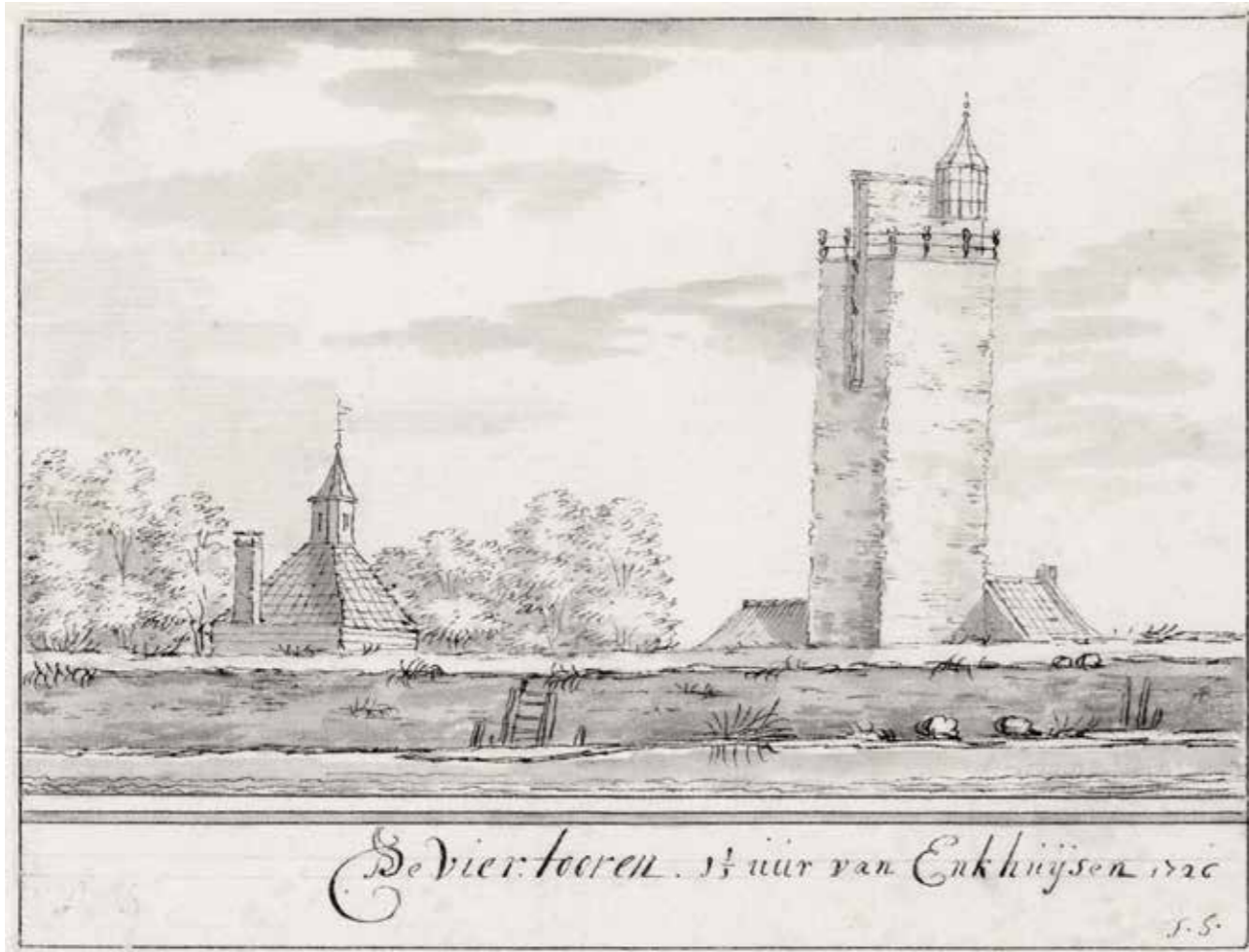
Op een eenzame plek op de Geldersche Hoek, enkele kilometers ten noorden van Enkhuizen, half verscholen achter de IJsselmeerdijk, staat een vierkante witte vuurtoeren met een rood lichthuis. Het is een van de oudste vuurtoeren van Nederland en de enige nog overgebleven toren van de drie 'Suyderzeese Vuur Bakens'.

Het dorp Enkhuizen is ergens in de elfde of twaalfde eeuw ontstaan. In 1355 kreeg het stadsrechten van Graaf Willem V en groeide het uit tot een belangrijke vissers- en handelshaven. Enkhuizen is strategisch gelegen op een in zee stekende landtong, van waaraf de toegang tot de kom van de Zuiderzee kon worden beheerst. De zee-engte tussen Enkhuizen en het Friese Stavoren is relatief smal en kon in tijden van oorlog makkelijk worden afgesloten. Het vestingkarakter van de stad is bewaard gebleven en is nu nog steeds goed zichtbaar.

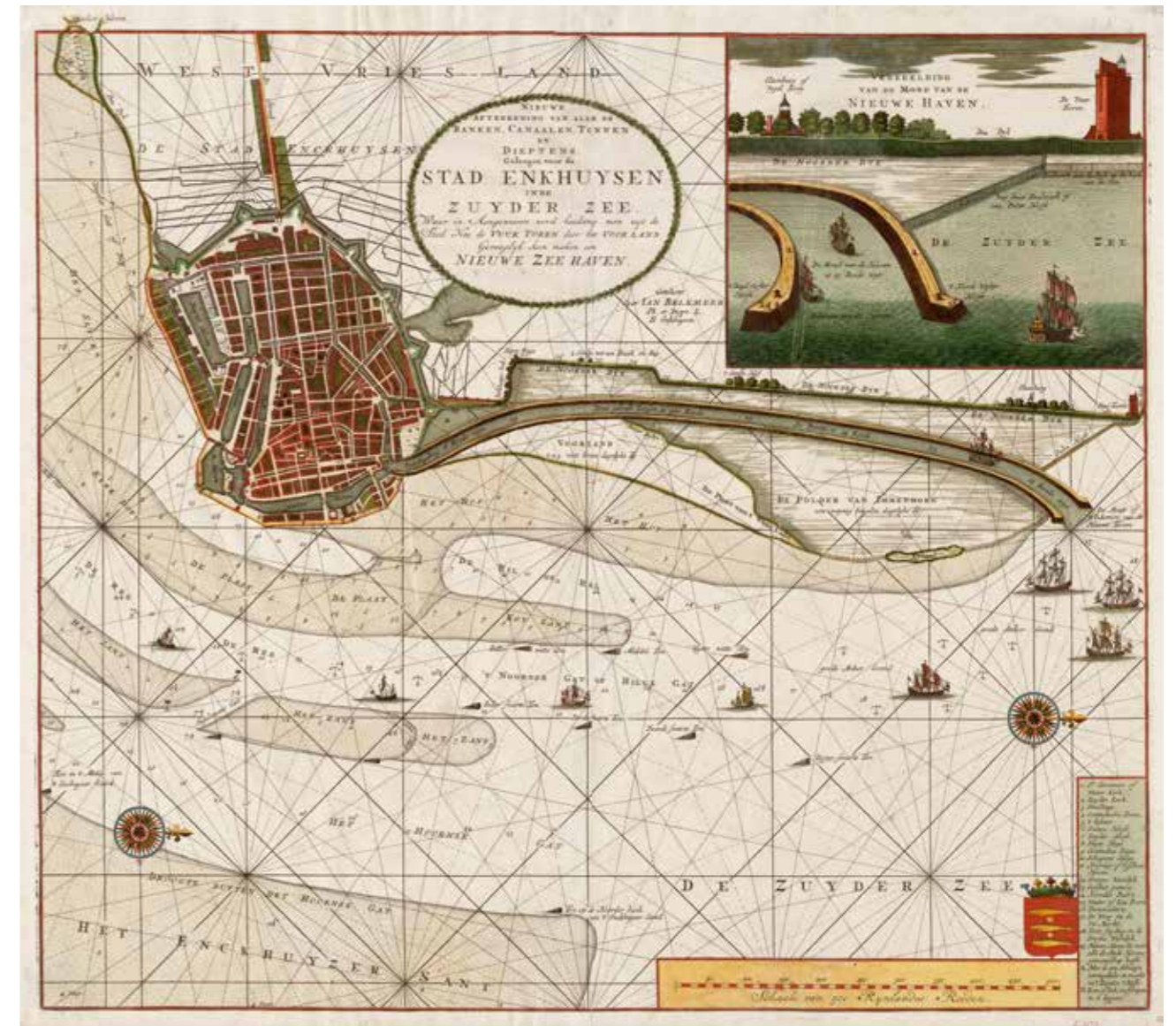
De bloeiperiode van Enkhuizen begon in 1573, toen Prins Willem van Oranje de rechten voor het bebaken van de vaargeulen in de Zuiderzee toekende aan de stad die hem trouw was gebleven in de opstand tegen de Spanjaarden. Dit zogenoemde 'ton- en paalkistrecht' had Philips van

Bourgondië in 1452 aan Amsterdam toegekend maar omdat de stad zich in 1572 afzijdig hield toen de Watergeuzen de macht op de Zuiderzee bevochten, besloot de prins de stad hiervoor te straffen en het recht over te dragen aan Enkhuizen. Dit bracht veel bedrijvigheid met zich mee in een keten van ambachten die nodig waren voor het vervaardigen van drijvende tonnen met kettingen en ankerstenen. Enkhuizen mocht hiervoor belasting heffen van de schepen die profijt hadden van goed bebakende vaarwegen.

Toen Amsterdam in 1578 ook de Staatse zijde had gekozen wilde zij haar rechten terug. De Staten van Holland en West-Friesland beslisten echter dat Enkhuizen voor de zeetonnen en -bakens mocht blijven zorgen maar dat Amsterdam de vuurbakens mocht onderhouden. De twee

Vuurtoeren De Ven op een tekening van Jacobus Stellingwerff uit 1726.

Een kaart van Enkhuizen en het Enkhuizerzand uit 1720, met daarop het nooit gerealiseerd voorstel voor aanleg van een nieuwe haven.

steden ontvingen elk hiervoor een deel van het vuur- en bakengeld.

Het begin van de Gouden Eeuw was ook voor Enkhuizen een tijd van voorspoed. Er werd een Kamer van de VOC gevestigd en ook de West-Indische Compagnie en de Noordsche-Groenlandse Compagnie hadden er bedrijfskantoren. Begin zeventiende eeuw had Enkhuizen de grootste haringvloot in Nederland, met 400 tot 500 schepen. De voorspoed hield echter niet zo heel lang aan. In 1625 werd de complete haringvloot vernietigd door kapers uit de Spaanse Nederlanden. De pestepidemie van 1636 gaf nog meer ellende. Ook de Eerste Engelse Oorlog, van 1652 tot 1654, eiste een flinke tol van Enkhuizen. Het gevolg van deze oorlog was dat vele schepen werden gekaapt, andere de havens niet uitkonden en vissersvloeden niet meer voor de Engelse kust konden varen. De weer opgekrabbelde haringvisserij kreeg een nieuwe klap. En ook de daarmee verbonden bedrijven als kuiperijen, touwslagerijen en scheepswerven kregen het zwaar

te verduren. De glorie tijd kwam niet meer terug, maar Enkhuizen is altijd een levendige stad gebleven.

Een vuurbaak met lantaarn

Vanwege het belang van de scheepvaart op de Zuiderzee bepaalden de Staten van Holland en West-Friesland bij verordening van 26 november 1699 dat op het eiland Marken en op de Geldersche Hoek een 'vuurbaken' en op het 'Ije-oort' een 'lantaarn' moest worden opgericht. In het voorjaar van 1700 begon men, vrijwel gelijktijdig op de drie locaties, met de bouw van deze zogenoemde 'Suyderzeese Vuur Bakens'.

Op de Geldersche Hoek, ook wel 'Ven Hoek' of 'De Ven' genoemd, werd op 1 juli 1700 de eerste steen voor de nieuwe vuurbaak gelegd door Johan Duijvens, Cornelis François Duijvens, Dirck de Vries en Frederik Verbrugge. Dit blijkt uit het opschrift van een marmeren gedenksteen met fraaie decoraties boven de ingang van de toren, gemaakt door steenhouwer Johan Ebbelaar. Daarop

Tekening van de staat waarin vuurtoren De Ven zich in oktober 1833 zich bevond.

worden ook de namen vermeld van de burgemeesters van Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik, die als 'Commissie der Pilotage', opdracht gaven voor de bouw van de toren. De vuurtoren is opgebouwd uit baksteen en heeft een vierkante grondslag. Oorspronkelijk stond hij buitendijks, met als gevolg dat de kelder verdieping bij vloed en ongunstige wind regelmatig onder water liep. De ingang naar de begane grond werd daarom op zo'n twee meter hoogte gemaakt, te bereiken via een houten trap. Het was de bedoeling dat vuurtoren De Ven, zoals hij officieel wordt genoemd, net als de toren van Marken een kolenvuur zou krijgen. Zo is dat ook afgebeeld op bakenloodjes die al vervaardigd waren voordat de bouw van de torens was voltooid. Alleen Hoek van 't IJ zou een lantaarn met olielamp krijgen. Maar om de kosten van een duur kolenvuur te besparen werd later besloten om ook De Ven van een lantaarn te voorzien, zeer tegen de zin van de beroepsschippers. Het Amsterdamse bedrijf Jan van der Heyden, specialist in straatlantaarns en brandspuiten, leverde voor beide torens een 'baaklantaarn' met olielamp en de benodigde olie, traan en katoen. De toren werd opgeleverd met schoon metselwerk; een pleisterlaag was toen nog niet aangebracht. Een tekening uit 1726 maakt duidelijk dat er een lichtwachterswoning en een bergplaats tegen de toren aan waren gebouwd.

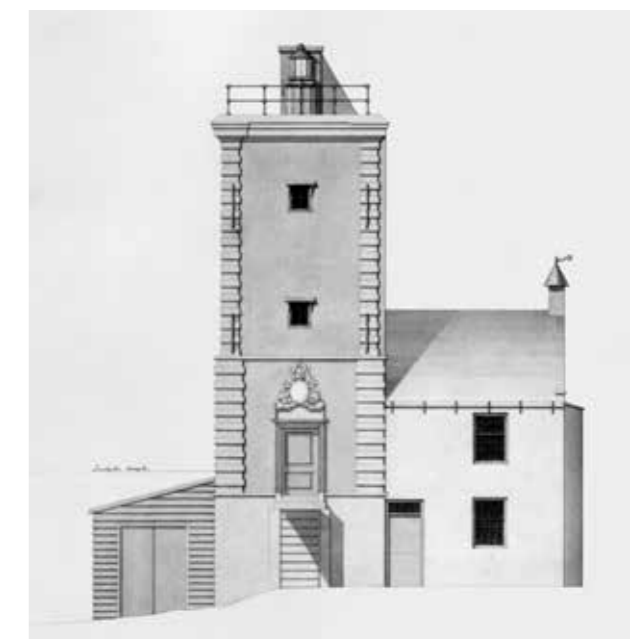
Verzanding van de haven

Vlak voor de kust van Enkhuizen ligt het Enkhuizer Zand, een complex van ondiepten en vaargeulen. In het verleden konden alleen schippers die goed bekend waren hier makkelijk doorvaren. Dat had strategische waarde: de vijand kon de stad moeilijk bereiken. Maar het nadeel was groot: de geulen moesten constant op diepte worden gehouden, wat de stad kapitalen kostte. Meer nog dan andere steden had Enkhuizen last van toenemende verzanding van de Zuiderzee. Uit vroedschapsresoluties blijkt dat Enkhuizen al in 1590 maatregelen nam tegen de verzanding. Toch werden de havens steeds moeilijker bereikbaar. In 1720 werd daarom een plan ontwikkeld om door de Immenhornsche polder, ten noorden van Enkhuizen, een toegang tot de havens te graven. Het havenkanaal zou bij vuurtoren De Ven in diep vaarwater uit moeten monden. Het plan is echter nooit uitgevoerd. We hebben er wel een boeiende kaart van het Enkhuizer Zand aan overgehouden. De kaart is getekend door Jan Belkmeer, een 'dioptricus', ofwel een specialist in lenzen en kijkers. Omdat hij zelf waarschijnlijk weinig ervaring had met het maken van kaarten moet hij zijn geholpen door schippers en loodsen bij het in kaart brengen van de geulen en zandbanken voor de kust van Enkhuizen. Het verzandingsprobleem werd pas echt opgelost toen in de jaren zeventig van de negentiende eeuw geleidedam-

men werden aangelegd langs de toegangseul naar de havens, waardoor het Krabbersgat ontstond. Het werd door de getijdestromen op diepte gehouden. De dammen zijn in de loop van de tijd nog diverse keren verlengd en aangepast.

Diverse verbouwingen

In de nacht van 18 op 19 augustus 1819 brandde De Ven van binnen geheel uit. De brand werd veroorzaakt door een ongeluk met de olielampen. Door de houten betimmering in de toren verspreidde het vuur zich snel. Ook de lantaarn en de lichtwachterswoning werden daarbij zwaar beschadigd. Op 15 september 1820 vond de aanbesteding plaats voor het restauratie van de uitgebrande vuurtoren, het opbouwen van een nieuwe woning voor de vuurstoker en het maken van een nieuwe lantaarn. Nog in hetzelfde jaar werd een proef gedaan met gasverlichting, ter vervanging van de vernielde olielampen, maar de kosten waren te hoog, waardoor het Loodswezen er vanaf zag. Uiteindelijk werden elf nieuwe olielampen besteld, van het type 'tuitlamp'. De nieuwe lichtwachterswoning werd tegen de noordwestelijke zijde van de vuurtoren aangebouwd. Het was een woning met twee verdiepingen en een zolder met pannendak. Het had dezelfde breedte als de toren. Op de bovenverdieping was een doorgang naar de vuurtoren gemaakt. Gelijktijdig met de bouw van de woning, of vlak daarna, werden ook een stal en een schuur met een pannendak gebouwd, tegen de twee zuidwaarts gerichte

De vuurtoren in 1838, met een nieuw lichthuis en nieuwe optiek.

zijden van de toren. De toren werd daarna aan drie zijden geflankeerd door bijgebouwen. In 1834 besloot men dat de olieverblindende verlichting aan vervanging toe was. Op 15 juni van dat jaar werd daarom het departement van Marine gemachtigd om een klein catadioptrisch lichttoestel, naar de vinding van de Fransman Augustin Fresnel, te bestellen bij de firma

Vuurtoren De Ven omstreeks 1907. Op de dijk heeft van 1896 tot 1922 een stormseinpaal gestaan.

De vuurtoren in 1916, met de nieuwe lichtwachterswoning uit 1913.

Maritz en Zoon in Den Haag. Bovendien vond op 14 juli de aanbesteding plaats voor de noodzakelijke bouwkundige aanpassingen voor de plaatsing van het lichttoestel. Op 1 augustus werden de olielampen gedooft en werd een hulplicht geplaatst. Vervolgens werd de oude lantaarn vervangen door een opbouw met een veel kleinere lantaarn. Op 1 oktober 1834 werd het nieuwe, vaste witte licht van de vierde grootte voor het eerst ontstoken. Een van de medewerkers van Maritz bleef nog vier dagen om de lichtwachter te instrueren. In 1881 werd een rode sector geplaatst voor het vaste witte licht van De Ven, zuidwaarts schijnend tot aan de geleidedammen van het Krabbersgat, om te waarschuwen voor de ondiepten van het Hop of Kooizand. In verband hiermee werd het verklikkerlicht op de Wierdijk gedooft. In 1894 vond een verbouwing plaats waarbij de toren een halve meter werd verhoogd en werd voorzien van een nieuw lichthuis met een rode kuip en rode koepel. Dit lichthuis staat nog altijd op de toren. Op 10 juli werd het licht van De Ven tijdelijk gedooft en werd een hulplicht ontstoken. De eerste steen voor de verbouwing van de toren werd gelegd door Johannes Kooper, de toen vijfjarige zoon van lichtwachter Jan Kooper. Op 5 oktober 1894 was het werk gereed en kon het nieuwe lichttoestel, een Fresneloptiek van de vijfde grootte met olielamp,

Dijkverzwaringswerkzaamheden in 1917.

Afbraak van de schuur in 1918.

voor het eerst worden ontstoken. Het lichtkarakter bleef ongewijzigd: een vast wit licht met rode sector. Door beweging van de vuurtoren in de wind waren op een gegeven moment scheuren ontstaan in de aan de toren vastgebouwde lichtwachterswoning, met lekkage als gevolg. Daarom vond op 24 juni 1913 de aanbesteding plaats voor het afbreken van de woning en het bouwen van een nieuwe losstaande woning vlak naast de toren. De opdracht voor de verbouwing werd gegund aan aannemer P. Vis uit Enkhuizen. De voormalige toegang tot de toren vanaf de eerste verdieping van de woning werd dichtgemetseld en de torenwand werd hersteld. De aannemer metselde tevens een nieuwe bordesvloer voor de benedeningang van de toren. Met een nieuwe, stenen trap die naar de zijkant afliep in plaats van recht vooruit zoals bij de oorspronkelijke houten trap. De stormvloed in de nacht van 13 op 14 januari 1916, waarbij op veel plaatsen rond de Zuiderzee dijken doorbraken en land onder water kwam te staan, maakte duidelijk dat het 'hart' van Nederland kwetsbaar was. Deze stormvloed vormde de aanzet voor een plan om de Zuiderzee af te sluiten, nieuwe polders aan te leggen en veel dijken te versterken. De Geldersche Hoek kwam ongeschonden uit het stormgeweld maar men besloot ook hier tot dijkverzwaring over te gaan. De werkzaamheden vonden plaats in 1917-1918. De dijk werd een stuk breder, waarbij de sloot aan de oorspronkelijke binnenvoet van de dijk werd gedempt. De voet van de nieuwe dijk reikte tot aan de stenen trap van de vuurtoren. De weg die over de kruin van de dijk liep werd verwijderd en binnendijks opnieuw

De gepolychromeerde gedenksteen boven de ingang, in 1918.

aangelegd, langs de zuidkant van de vuurtoren. Het gevolg hiervan was dat de ingang van de toren in feite aan de achterkant kwam te liggen. Via een steil trapje kon de lichtwachter bovenop de dijk komen. In 1918, na de dijkverzwaring, werden de tegen De Ven aangebouwde schuur en stal afgebroken om plaats te maken voor een nieuwe stenen aanbouw met een pannendak. In de torenwand werd een toegang naar deze nieuwe werkruimte aangebracht. Bij deze verbouwing werden de hoekprofielen, bestaande uit verspringende grote hoekstenen, van de eerste verdieping van de toren glad getrokken.

Dreigende sloop afgewend

In 1963 werd gemeld dat de buitenkant van de vuurtoren in zeer vervallen staat verkeerde. Er was een groot brok muur naar beneden gevallen. Het Loodswezen overwoog De Ven te slopen en een ijzeren lichtopstand op de dijk te bouwen. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg heeft zich hier echter tegen verweerd en kon het Loodswezen ervan overtuigen dat dit karakteristieke bouwwerk beslist niet gemist kon worden in het landschap. Een grondige restauratie was dus noodzakelijk. Deze werd voorbereid door F. de Ruyter, chef van de Bouwkundige Dienst van het Loodswezen. Hij wilde de pleisterlaag die bij een eerdere restauratie, vermoedelijk in 1820, aan de buitenkant van de toren was aangebracht, verwijderen. Daarmee zou het oorspronkelijke uiterlijk van een bakstenen toren weer terugkomen. Voor Monumentenzorg was dit echter niet aanvaardbaar. De toren moest het uiterlijk behouden dat

De vuurtoren met nieuwe aanbouw omstreeks 1920.

hij het grootste deel van zijn bestaan heeft gehad. De restauratie van de buitenkant van de toren vond plaats in 1965. Het bijgebouwtje uit 1918 werd afgebroken en de torenwand hersteld. De sokkel tot de eerste verdieping werd in schoon metselwerk uitgevoerd maar de rest van de toren kreeg een pleisterlaag van cementkalkmortel en werd weer wit geleverd. In 1966 werd de binnenkant van de toren aangepakt. Er werden nieuwe vloeren met balken aangebracht en het binnenpleisterwerk werd hersteld. Alle restauratiewerkzaamheden werden uitgevoerd door fam. J. Smit te Enkhuizen. Sinds 1966 heeft De Ven de status van rijksmonument.

De gevelsteen uit 1700 is in het verleden een keer gepolychromeerd maar de gekleurde verflagen zijn later weer verwijderd. Op foto's uit begin twintigste eeuw is deze

Vuurtoren De Ven in 1976. Het bijgebouwtje is in 1965 afgebroken.

De in vervallen staat verkerende vuurtoren in 1960.

beschildering te zien en in 1960 is deze weer afwezig. In 1971 bleek dat de restauratie van 1965 niet erg duurzaam was. Er zaten wederom vele scheuren in de toren en op de niet vernieuwde gedeelten van het metselwerk liet de bepleistering los. In 1978 werd de toren uiteindelijk opnieuw hersteld waarbij de firma Vogel b.v. uit Zwijndrecht een kristalcement-granietbespuiting heeft aangebracht. Dit bedrijf was daarin gespecialiseerd en heeft diverse andere vuurtorens in Nederland op deze manier behandeld.

Veranderingen in de verlichting

De huidige optiek van De Ven is een trommellens van de vierde grootte, gemaakt door Chance Brothers uit Birmingham. Deze dateert van 1883 en is vermoedelijk afkomstig van de vuurtoren van Stavoren. Hij werd mogelijk in 1921 overgebracht naar De Ven, gezien een proefopstelling van deze optiek bij het Loodswezen in Scheveningen in dat jaar.

In 1923 werd een tweede rode sector voor het licht geplaatst om te waarschuwen voor 'de Kreupel', een zandbank ten noordwesten van de vuurtoren. In 1926 is een gasgloeilicht in gebruik genomen en is het karakter van het licht veranderd. Vanaf dat moment was De Ven te herkennen aan een lange schitter, elke tien seconden. Het gloeilicht werd aanvankelijk gevoed met petroleum. Beneden in de toren is nog altijd het grote ijzeren vat aanwezig, waarin destijds de petroleum werd bewaard. Later is Blaugas gebruikt en vervolgens propaan. De gasvoorraad werd periodiek aangevuld door het betonningsvaartuig uit Enkhuizen, ook wel de 'gasboot' genoemd. Dat was een lastige klus. Bij De Ven was het water ondiep en er was geen aanlegsteiger. Daarom ging de gasboot een eind uit de kust voor anker. Vervolgens werd een houten vlet overboord getakeld waarmee

Vuurtoren De Ven in 2021. Rijkswaterstaat heeft inmiddels opdracht gegeven voor een restauratie die in 2022 wordt afgerond.

gasflessen aan land werden gebracht. Daarvoor moest de bemanning van het vlet nog wel een lastige klautertocht over de stortstenen onderaan de dijk ondernemen, zeulend met de gasflessen en andere materialen. In 1951 werd het licht geëlektrificeerd. Vanaf dat moment werd het bediend vanuit Lelystad. De lichtwachter hoefde niet veel meer te doen dan de optiek schoon te houden en wat onderhoudswerkzaamheden te verrichten. Op 16 april 2009 werd het licht gedoofd, omdat de sectoren de vaargeul vanaf Lemmer niet goed meer konden markeren. Na protest is het licht op 21 oktober 2009 toch weer ontstoken. De rode sectoren zijn verwijderd. Het licht schijnt nu nog steeds over het IJsselmeer met het vertrouwde lichtkarakter dat het sinds 1926 heeft.

Lichtwachters

Over de eerste lichtwachters van De Ven is niets bekend. De eerste 'aansteker van het vuur' die in de archieven is terug te vinden was Adrianus Rouvoet. Hij heeft van 18 mei 1826 tot en met 30 mei 1832 dienst gedaan. Lichtwachter is op De Ven altijd een nevenberoep geweest. De eerste lichtwachters waren tevens boer. Er heeft in de beginperiode een boerderij met een koeien- en paardenstal en een wagenhuis gestaan bij de vuurtoren. Een plattegrond van De Ven uit 1833 maakt duidelijk dat de bijgebouwen die tegen de toren waren aangebouwd in gebruik waren als stal en schuur. De opvolger van Adrianus Rouvoet was Hendrikus

Terschuur. Hij heeft tot 31 maart 1858 dienst gedaan als lichtwachter. Vervolgens was het Dirk Ommeval die het licht bediende en voor onderhoud zorgde. Hij werd op 1 april 1880 opgevolgd door Jan Koopen, waarvan bekend is dat hij tevens zeilmaker was. Zijn zoon Johannes Koopen deed dienst van 27 mei 1918 tot 31 augustus 1954. Hij was tevens fietsmaker en schoenmaker. De laatste lichtwachter was Wijnand Snippe. Zijn aanstelling werd op 31 januari 1955 beëindigd en hij vertrok snel daarna naar Zaandam. Het licht werd vanaf dat moment onderhouden door de schipper van het betonningsvaartuig uit Enkhuizen. De lichtwachterswoning is altijd wel bewoond gebleven. In 2019 is het unieke woonhuis opnieuw verkocht aan een particulier.

Bronnen:

- Archief van wijlen Henk Huis uit Voorburg.
- Archief van Piet Nota, West-Terschelling.
- Peter Kouwenhoven, 2010. Vuurtorens, lichtschepen en kapen. Nautisch erfgoed van Nederland.
- www.oudenhuizen.nl/archief
- diverse andere websites.

Afbeeldingen:

- Noord-Hollands Archief: blz. 4, 8, 9 rechts, 10 links boven.
- Collectie Zuiderzeemuseum: blz. 5.
- Archief Henk Huis: blz. 6, 7 boven, 9 links.
- Collectie Marco de Jonge: blz 7 onder.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: blz. 10 rechts en links onder.
- Peter Kouwenhoven: blz. 11.